

PAMBIQ BITKISİNİN BECƏRMƏ AQROTEKNOLOGİYASI

D.S. MARLAMOVA, İ.Ə. ƏMİRASLANOV, R.Q.HƏSƏNOV, C.K.QƏHRƏMANOV
AKTN Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər ET İnstitutu

Pambıq bitkisinin becərilməsi məqaləsi bu günkü dövrün cavablarını özündə əks etdirərək günün tələbinə cavab verir və gənc fermerlər üçün gözəl vəsaitdir. Beləki, məqalədə pambıq əkiləcək sahənin təmizlənməsindən, torpağın müxtəlif dövrlərdə becərilməsindən və məhsulun yetişdirilməsində olan fazalarda görülməli işlərin ardıcılığı göstərilmişdir.

Açar sözlər: pambıq, becərmə, sort, səpin, gübrə, suvarma, zərərvericilərə qarşı mübarizə, məhsuldarlıq.

Pambıq bitkisindən stabil, yüksək məhsul alınması üçün sələf bitkilərdən və torpaq şəraitindən asılı olaraq əsas şum 28-32 sm dərinlikdə aparılmalıdır.

Torpaqda nəmlik ehtiyatı yaratmaq məqsədi ilə qış və ya yaz aratı aparılması sərfəlidir. Bunun üçün sahə hamarlanmalı və şırım açılmalıdır. Erkən yazda nəmlik itkisinin qarşısını almaq və cücərmiş əlaqları məhv etmək üçün sahəyə mala çəkilməlidir.

Səpinqabağı torpaq becərmə işləri keyfiyyətli və traktorun bir gedişində aparılmalıdır ki, torpaq həddən artıq kipləşməsin.

Səpin bölgə üçün optimal müddətdə və havanın orta gündəlik temperaturu 12-14°C olanda aparılmalıdır. Arat olunmuş sahələrdə səpin üçün pambıq toxumu tüklü olduqda emal müəssisəsində dərmanlanmayıbsa, səpindən əvvəl zərərvericilərə qarşı dərmanlanmalı, bir ton toxum 400-500 litr su ilə isladılmalı və 10-12 saat ərzində üstü örtülərək saxlanılmalıdır. Səpsuvar əkinlərdə tüklü toxumlar dərmanlanır və səpən aqreqatdan keçicilik qabiliyyətini artırmaq üçün yüngül şəkildə nəmləndirilir. Səpin norması 40-60 kq götürülür. Lüləşdirilmiş toxumlarla səpin birbaşa səpin norması 20-25 kq olmaqla aparılır.

Səpin 60 sm-lik cərgəalarında 60x30-2 bitki, 60x20-2 bitki, 60x15-1 bitki və 60x20-1 bitki sxemi ilə, 90 sm-lik cərgəalarında isə 90x10-1 bitki, 90x12-1 bitki sxemi ilə aparılır. Bu zaman çalışmaq lazımdır ki, hektarda orta hesabla 90-120 min bitki saxlanılsın.

Cücərtilərin alınması prosesi diqqətlə izlənməli, ağır tərkibli torpaqlarda çıxışa mane olan qaysaq əmələ gəlib-sə əkinlər köndələn istiqamətdə yüngül malalanmalıdır.

Sahədə cücərtilər cərgə əmələ gətirən kimi birinci kultivasiya aparılmalıdır. Bu zaman kultivasiya dayaz aparılmalıdır ki, cücərtilər torpaqla basdırılmasın. Eyni vaxtda sahədə toxalama aparmaq lazımdır ki, qalmış əlaq otları məhv edilsin və cücərtilərin kök sistemində havanın keçməsi asanlaşsın. Bu həm də kök çürüməsinin qarşısını alır, nəmlik itkisi azalır.

Bitkilərin əkin sxeminə uyğun seyrəldilməsi tam tarla çıxışı alındandan, birinci cüt əsas yarpaqlar alınana kimi aparılmalıdır. Əks təqdirdə bitkilər zəif inkişaf edirlər.

İkinci kultivasiya birinci kompleks başa çatdıqdan sonra sahənin əlaqlanmasına və torpağın vəziyyətinə uyğun olaraq aparılır. Paralel olaraq əkinlərin kətmənlənməsi həyata keçirilir.

Üçüncü və sonrakı kultivasiyalar vegetasiya suvarmalarından sonra buna imkan yaranan kimi dərhal aparılmalıdır. Kultivasiyaların becərmə dərinliyi 12-15 sm-ə kimi artırılmalıdır. Üçüncü toxalama da bu zaman aparılır.

Birinci və ikinci kultivasiyalar aşağı sürətlə traktorun birinci, qalan becərmələr isə traktorun ikinci sürəti ilə aparılmalıdır.

Pambıq bitkisindən yüksək məhsul alınması, onun qida rejiminin düzgün nizamlanmasından çox asılıdır. Burada əkin dövrüyyəsi, üzvi və mineral gübrələrdən istifadə amilləri nəzərə alınmalıdır.

Pambıq əkini yonca sahəsi şumlandıqdan sonra birinci il aparılırsa, onda sahəyə Muğan-Salyan, Şirvan və Mil-Qarabağ bölgələrində təsiredici maddə hesabı ilə 50 kq azot və 150 kq fosfor gübrəsi verilməlidir. Boz-qəhvəyi (şabalıdı) torpaqlarda fosfor gübrəsi 100 kq verilməlidir. İkinci il fosfor gübrəsinin norması saxlanılmaqla azot gübrəsinin miqdarı hektara 80 kq-a qədər artırılmalıdır.

Ümumiyyətlə pambıq bitkisinə mineral gübrələr alınacaq xam pambıq məhsuluna görə təyin edilməlidir. Bir ton xam pambığın əmələ gəlməsinə orta hesabla 34-61 kq azot, 11-28 kq fosfor və 36-48 kq kalium sərf olunduğunu əsas götürərək gübrə normaları təyin edilməlidir. Torpaqların qida maddələri ilə təmin olunma məlumatlarına istinad olunmalıdır.

Fosfor və kalium gübrələrinin tam norması əsas şum altına və ya təxminən 15-20 kq-ı səpinlə eyni vaxtda verilə bilər. Bu zaman NPK (16-16-16) kompleks gübrədən və ya diammofofos (12-52) gübrəsindən istifadə səmərəli olur. Azot gübrəsi səpinlə eyni vaxtda 16 kq verildikdə qalan hissənin 50%-i qönçələmə, 50%-i çiçəkləmə-bəmələgətirmə dövründə verilməlidir.

Azot gübrəsinin illik norması 60 kq-a qədər olduqda bitkilərin qönçələmə fazasında birdəfəyə verilir. Norma 60-100 kq olduqda iki dəfəyə birinci dəfə 40 kq, ikinci dəfə 60 kq verilir.

Pambıq bitkisinin becərilmə aqroteknologiyasında görülən bütün işlərin səmərəliliyi bilavasitə bitkilərin nəmliyə olan ehtiyaclarının ödənilməsindən birbaşa asılıdır.

Vegetasiya suvarmalarının sayı, müddəti və suvarma norması torpaq iqlim şəraitinə, bitkilərin inkişaf fazalarına görə nizamlanmalıdır. Birinci vegetasiya suvarması bütün pambıqçılıq bölgələrində iyun ayının 10-25 tarixinə təsadüf edir. Bu müddətdə pambıq bitkisi qönçələmə fazasında olur, ilk çiçəklər açılır. Sonrakı suvarmalar elə nizamlanmalıdır ki, bitkilərin çiçəkləmə, qozamələgətirmə müddətində nəmlik çatışmazlığı olmasın.

Suvarma normaları torpağın tipindən və granulometrik tərkibindən asılı olaraq dəyişə bilər. Boz-qəhvəyi (şabalıdı) torpaqlarda 700-1000 m³/ha, boz torpaqlarda 800-1100 m³/ha, çəmən torpaqlarda 800-1200 m³/ha normasında götürülməlidir.

Qrunt suları yerin səthinə yaxın olan torpaqlarda suvarma norması 20-25% azaldılmalıdır.

Pambıq bitkisinin vegetativ kütləsinin artmasının, qönçələrin, çiçəklərin və qozaların tökülməsinin qarşısının alınmasında ucvurma əhəmiyyətli tədbirlərdən biridir. Bu şərtlə ki, ucvurma vaxtında aparılsın.

Ucvurmaya qoyulan tələblər:

- bitkilərdə 12-17 bar budağı əmələ gəlir;
- bitkilərdə üçüncü çiçək açılır, bu iyul ayının sonuna avqust ayının əvvəlinə təsadüf edilir;
- bitkilərin ucu birdəfəyə vurulmalı, zəif bitkilərə toxunulmamalıdır;
- çox qol-budaqlı bitkilərin yan budaqlarının da ucu vurulur;
- qoparılmış bitki ucları sahədən kənara çıxarılmalıdır.

Respublikamızda pambıq bitkisi əsasən hommoz, vilt və kök çürüməsi xəstəliklərinə yoluxur.

Hommoz xəstəliyinin törədiciyələri olan bakteriyalar əsasən toxumda olur və toxumların keyfiyyətli dərmanlanması xəstəliyə yoluxma imkanlarını xeyli azaldır. Toxumların mis-üçxlor-fenolyat pereparatı və ya onu əvəz edən digər pereparatla dərmanlanması yaxşı nəticə verir.

Vilt xəstəliyinin törədiciyələri torpaqda yaşayan göbələklərdir. Bitkilər xəstəliyə əsasən qönçələmə, çiçəkləmə fazasında yoluxur.

Mübarizə tədbirləri: dondurma şumu, qış aratı, əkin dövriyələrinin tətbiqidir. Viltə davamlı sortların əkilməsinə üstünlük verilməlidir.

Kök çürüməsi xəstəliyi torpaqda nəmliyin artıqlığı səbəbindən yaranır. Xəstəliyin qarşısını almaq üçün sahələr səpinə yaxşı hazırlanmalı, qaysaq əmələ gəlmə-

sinin qarşısı alınmalı və toxum çox dərin basdırılmalıdır.

Pambıq bitkisinin əsas zərərvericiləri:

Pambıq sovkası. Pambıq bitkisinin əsas zərərvericilərindən biridir. Onun pambıqda üç nəslinin tırtılları ziyan vurur, yumurta qoyma dövrünün uzun çəkməsi mübarizə işini çətinləşdirir. Pambıq sovkasına qarşı mübarizəni səmərəli təşkil etmək üçün ilk növbədə pambıq tarlalarının kənarları əlaq otlarından təmizlənməli, kimyəvi mübarizə aparılmalı, əvvəl tarlada müşahidə aparılmalı hər 100 bitkidə 6-8 yumurta və bir-iki tırtıl tapıldıqda dərmanlama aparılmalıdır. Hər nəsil sovkaya qarşı mübarizədə müşahidə aparılmalı və istifadə edilən dərman pereparatları dəyişdirilməlidir ki, uyğunlaşma yaranmasın.

Tor gənəciyi pambıq bitkisinin yarpaqlarının alt səthində qidalanaraq onların fizioloji funksiyalarının pozulmasına səbəb olur. Çox sürətlə çoxalma qabiliyyətinə malik olan bu zərərverici bir mövsüm ərzində 15-17 nəsil vermək imkanındadır.

Aqrotekniki mübarizə tədbiri kimi tarlaların, suvarma arxlarının kənarlarının əlaq otlarından təmizlənməsi olduqca vacibdir. May ayının sonlarından başlayaraq sahələrin kənarlarında pambıq bitkisinin yarpaqlarının alt hissəsinə nəzarət edilməli, müəyyən edilmiş ocaqlar kükürd tozu ilə tozlandırılmalıdır. Tor gənəciyi ilə pambıq sovkasına qarşı mübarizə tədbirləri eyni vaxta düşərsə dərman pereparatını qarışdırmaq olar.

Payız sovkası pambıq əkinlərinə cücərtilər yeni əmələ gələndə zərər verir. Mübarizə tədbiri toxumların heksoxloran pereparatı ilə dərmanlanması və əkinlərə aldadıcı yemlərin qoyulmasıdır.

Mənənə və trips pambıq bitkisinə inkişafının ilkin fazalarında ziyan vurur, bitkilər inkişafdan qalır, boy nöqtələri zədələnir, əsas gövdədə haçalanma baş verir. Mübarizə tədbiri əkinlərin fosfamid və ya bu tərkibli digər pereparatlarla işlənməsidir.

Pambıqçılıqla məşğul olan fermer təsərrüfatları və şirkətlər pambıq yığımına hazırlıq işlərinə avqust ayından başlamalı, pambıq qurutma məntəqələri, ambarlar, pambıq yığan və daşıyan texnikalar hazır vəziyyətə gətirilməli, müvafiq inventarlar tədarük edilməli və aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- pambığın əl ilə yığılması nəzərdə tutulduqda hər kolda ən azı 4-5 qozanın tam yetişməsi lazımdır;
- pambıq kollardan təmiz yığılmalıdır, itkiyə yol verilməməlidir;
- toxum məqsədi ilə pambıq ayrı yığılmalı və ayrı saxlanılmalıdır;
- maşınla yığılacaq sahələrdə yarpaqların tökülməsi üçün tədbirlər görülməlidir (defoliyasiya).

1. Aslanov H.Ə., Vəliyeva M.A. Pambıqçılıq, Bakı, 2014. 2. Həsənov R.Q., Marlamova D.S. "Gəncə-80" pambıq sortunun optimal aqroteknikası, Azərbaycan aqrar elmi, №2, 2015. 3. Автономов В. Новый сорт хлопчатника, с.65-24, Ж. "хлопок", №3, 1991. 4. Aslanov H.Ə., Vəliyeva M.A. Pambıq bitkisi ilə aparılan tarla təcrübələrinin metodikası, Bakı, 2013. 5. Marlamova D.S., Tağıyev R.Ə., Musayev T.S. Azərbaycan respublikasının yeni təsərrüfatçılıq şəraitində pambıqçılığın intensivləşdirilməsi və tədqiqatın yekunları, №72, Bakı, 1993. 6. Seyidəliyev N.Y. Gübrə normalarının, suvarmaların və bitki sıxlığının pambıq bitkisiində lif çıxımı və 1000 ədəd toxumun kütləsinə təsiri, Azərbaycan Aqrar elmi, №4-5, 2008. 7. Marlamova D.S., Həsənov R.Q. Yeni rayonlaşmış "Gəncə-103" və "Gəncə-110" pambıq sortunun optimal aqroteknikası, Azərbaycan Aqrar elmi, №1, 2012. 8. Muxtarov Z. M., Marlamova D.S. və b. Azərbaycan SSR-də pambıqçılığın intensivləşdirilməsi yolları, Bakı, 1990. 9. Тагйев Р.А. - Сорт компактной формы. Ж. "хлопководство", №4, 1990

Агротехнология выращивания хлопчатника

Д.С.Марламова, И.И.Эмирасланов, Р.Г.Гасанов, Дж.К.Гахраманов

Статья посвящённая выращиванию хлопчатника, отвечает требованию (сегодняшнего) современного периода, что является хорошим пособием для молодых фермеров. Таким образом, в статье приводятся данные по очистке хлопкового почвы, обработке почвы в разные периоды, а также о последовательности осуществления работ по фазам усовершенствования продукции.

Ключевые слова: хлопчатник, выращивание, сорт, посев, удобрение, орошение, борьба с вредителями, урожайность

The agro technology of cotton growing

D.S.Marlamova, I.I.Emiraslanov, R.Q.Hesenov, D.K.Cahramanov

The article Cultivating of cotton plant is a valuable manual for young farmers which meets requirements of modern period. So, there's spoken about the cleaning out the field where cotton void be grown, cultivating of soil over the different phases and the worms which have to be done during the period from growing to yield ripening.

Key words: cotton, cultivating, variety, sowing, fertilizer, irrigation, pest control, productivity.

